

2023: Special Issue "Problems and Prospects for the Development of Accounting, Economic Analysis and Audit Based on International Standards in the Conditions of Economy Digitalization"

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH

Egamberdiyeva Salima Rayimovna

QarMII dotsenti,

E-mail: egamberdiyeva.salima@bk.ru

Annotatsiya

Ushbu maqolada moliyaviy hisobotning konseptual asoslarining yangi tahririga asosan qishloq xo'jaligi korxonalarini buxgalteriya balansida aktivlarning tarkibi bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan. Buxgalteriya balansida asosiy vositalarni turlari (klasslari) bo'yicha detallashtirish, investitsiyaviy mulklar, kabi moddalarni kiritish taklif etilgan. Maqolada qishloq xo'jaligida aktivlar hisobining tashkiliy-uslubiy jihatlari yoritilgan. Qishloq xo'jaligida aktivlar hisobini tashkil etish bo'yicha xulosalar shakllantirilgan hamda takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: qishloq xo'jaligi, qishloq xo'jaligi faoliyati, qishloq xo'jaligi hosili, tirik hayvon, o'simlik, biologik aktiv, o'stirishdagi hayvonlar, dehqonchilik hosili, chorvachilik mahsuloti 16-son BHXS «Asosiy vositalar», 17-son BHXS «Ijara» «Ijara», 38-son BHXS «Nomoddiy aktivlar», 40-son BHXS «Investitsion mulk», 41-son BHXS «Qishloq xo'jaligi».

1. Kirish

Buxgalteriya hisobi oldida turgan muhim vazifalardan biri bu korxonalarda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonlari to'g'risida real va batafsil axborotlarni shakllantirish, ularni foydalanuvchilar, avvalambor, investorlarga o'z vaqtida yetkazib berishdir.

Aholini oziq-ovqat xavfsizligi va ichki bozorda narxlar barqarorligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Bu o'z vaqtida oziq ovqatni yetishtiruvchi subyektlar, xususan, biologik aktivlardan olinadigan hosilni o'z vaqtida hisob –kitobini xalqaro standartlar asosida yuritish va muhim hisoblanadi. Bundan ko'rinib turibdiki, hozirgi sharoit qishloq xo'jaligida faoliyat yuritayotgan korxonalar faoliyatini rivojlantirish, ularda hisob va hisobot ishlarini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda. Amalda bo'lgan buxgalteriya hisobiga oid milliy standartlarda qishloq xo'jaligida faoliyat yuritayotgan korxonalar faoliyatining xususiyatlaridan kelib chiqib hisobni yuritish tartiblari aniq belgilanmagan. Bugungi kunda qishloq xo'jaligida faoliyat yuritayotgan korxonalarlarda axborot foydalanuvchilarga tashkilotning mol-mulki, uning holati va foydalanish darajalari to'g'risidagi axborotlarni xalqaro standartlar asosida tayyorlash o'ta muhim ahamiyat kasb

etadi.

Ushbu muhim vazifaning bajarilishi buxgalteriya hisobini yuritishni tartibga solib turuvchi dastaklar, chunonchi, schyotlar rejasi, korxonalarda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonlari ko‘lami va yo‘nalishlari, ularga kiritilayotgan investitsiyalar to‘g‘risida atroflicha va tizimli axborotlarni shakllantirishga mo‘ljallanganschyotlar mavjudligiga bevosita bog‘liq.

Bugungi kunda qishloq xo‘jaligida faoliyat yuritayotgan korxonalarlarda aktivlarni tasniflash, ularni moliyaviy hisobotda aks ettirish masalalari dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Aktivlar hisobini turli iqtisodiy va ijtimoiy maktablar hamda ilmiy yo‘nalishlar, shu jumladan, hisob va audit sohasi vakillari tomonidan ham tadqiq etilgan. Xususan, aktilar hisobi CH.E. Shprug, YE.S. Xendriksen, Joel G. Siegel, David Minars, Sokolov Y.V, Shturmina O. S. , Shturmina O. S., L. Pacholi, Dutman Simin Stivin, Jak Savari kabi olimlar tadqiqotining predmeti bo‘lgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida” Qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga muvofiq молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини (МНХС) lari talablariga to‘liq javob beradigan O‘zbekiston buxgalteriya hisobi milliy standartlari (BHMS)ni qayta tahrirda ishlab chiqish vazifasi yuklatilgan¹.

Buning uchun esa молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари МНХС lari va buxgalteriya hisobi milliy standartlari BHMS lari o‘rtasidagi tafovutlarga barham berish kerak. Ularni imkon qadar muvofiqlashtirish kerak. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (МНХС) larda mavjud bo‘lgan, lekin buxgalteriya hisobi milliy standartlari (BHMS) lar tarkibida bo‘lmagan standartlarni ham ishlab chiqish kerak. Standartlarga interpretasiyalar ishlab chiqishni yo‘lga qo‘yish kerak. Buxgalteriya hisobi bo‘yicha boshqa qonun osti meyoriy-huquqiy hujjatlarni, jumladan Nizomlar va qoidalarni ham standartlarga aylantirish kerak. O‘zbekistonda mukammal buxgalteriya hisobining milliy standartlari tizimi shakllanishi lozim.

Xalqaro standartlarga o‘tishda dastavval xalqaro konseptual asoslar bo‘yicha umumiy qoidalarni muvofiqlashtirish o‘ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda xalqaro konseptual asoslarning yangi tahririda aktivlarga bergan ta‘riflar asosida milliy konseptual asoslarimizni takomillashtirish lozim, deb hisoblaymiz. Xalqaro konseptual asoslari va milliy konseptual asoslaridagi qoidalarni solishtirish natijalarini quyidagi jadvalda rasmiylashtiramiz (1-jadval)

Aktivlar – bu tashkilotning o‘tgan xodisalari natijasida yuza kelgan va nazorat qilinadigan hamda undan foydalanish korxonaga kelgusida iqtisodiy nafni keltiradigan iqtisodiy resurslardir. Iqtisodiy resurs deganda, iqtisodiy nafni yaratish potensialiga ega bo‘lgan mol-mulkka bo‘lgan huquqning baholangan summasiga aytiladi.

Xalqaro standartlarga² muvofiq, aktivlarni buxgalteriya balansida tan olinishi uchun (a) u bilan bog‘liq bo‘lgan iqtisodiy nafning olinishi yoki yo‘qotilishi ehtimoli amal qiladi;³ obekt qiymat yoki bahoga ega bo‘ladi, qaysiki u ishonchli o‘lchanilishi mumkin. Xalqaro standartlarda aktivlarni qichqqa muddatli deb tan olishning mezonlari ham berilgan. Qisqa muddatli aktivlar mezonlariga javob

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida” Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>

² Признание активов согласно МСФО. <https://www.klerk.ru/buh/articles/97184/>

³ Usha manba.

bermaydigan aktivlar uzoq muddatli aktivlar deb tan olinadi. Sohaga doir manbalarda mol-mulk tushunchasiga ham aniqlik kiritilgan. Moddiy ko‘rinishdagi mol-mulkiga quyidagi aktivlar kirishi qayd qilingan ⁴: asosiy vositalar; investisiyaviy mulk; sotish uchun mo‘ljallangan deb tasniflangan oborotdan tashqari aktivlar; zaxiralar. B.Boronov⁵ buxgalteriya balansida moliyaviy aktivlarni, jumladan investisiyalarni hissaliqatnashish metodi asosida baholab aks ettirish hamda debitorlik qarzlarinisavdo va nosavdo debitorlik qarzlariga ajratishni taklif etadi. Lekin, ushbu ishda investisiyalar va debitorlik qarzlarining tarkibi xalqaro standartlarga muvofiq to‘liq shakllantirilmagan. I.K. Ochilov, SH.SH.Raxmatovalar⁶ NNTlarda hisob siyosatida keltiriladigan asosiy unsurlarda “aktivlar va majburiyatlarni baholash usullari”ga ahamiyat qaratishgan. S.Robert va M.Riket⁷ tomonidan xalqaro jurnalda chop ettirilgan maqolasida GAAP va IFRS standartlari asosida moliyaviy hisobotlarni taqdim etish masalalari o‘rganilgan. S.N.Tashnazarov⁸ tomonidan mulk, bino, mashina va asbob- uskunalarni buxgalteriya balansida aks ettirishning tartib qoidalarini tadqiq etgan. Ushbu mualliflarning ishlarida aktivlarni yangi tarkibida buxgalteriya balansida aks ettirish tartiblari yetarli darajada tadqiq qilinmagan.

2. Tadqiqot Metodologiyasi

Analiz va sintez, induksiya va deduksiya, strukturaviy yondashuv, abstrakt-mantiqiy fikrlash, monografik kuzatish, buxgalteriya hisobi, statistika, iqtisodiy tahlil va iqtisodiy-matematik usullardan foydalaniladi.

Tadqiqot qo‘llaniladigan usullarga asoslangan qiyosiy tahlil, tarkibiy va omilli tahlil kabi buxgalteriya hisobi jarayonida bajarilishi kerak bo‘lgan ishlarni tashkil qiladi. Xususan, korxonada mablag‘larini omilli tahlil qilish usuli sodir bo‘ladi, bu esa mahsulot ishlab chiqarish sabab bo‘luvchi va ta’sir qidiruvchi tushunchasidagi o‘zgarishlarni aniqlashda qo‘llaniladigan ichki va tashqi omillardir. Korxonaning moliyaviy holatini tizimli tahlil qilish usuli - hisobotdan foydalanuvchilarning korxonada pul mablag‘lari qanday daromad olishi va ulardan foydalanish tarkibi elementlari, ular o‘zaro bog‘liqlik holatlari o‘rtasida bo‘lib, ulardan foydalaniladi.

3. Tahlil va Natijalar

Xalqaro standartlar muvofiq buxgalteriya balansini takomillashtirishda dastavval aktivlarning umum tan olingan tasnifini ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

1-son BHXS “Moliyaviy hisobotni taqdim etish” talablariga muvofiq ravishda korxonalarda, jumladan qishloq xo‘jalik korxonalarida aktivlarning quyidagi tasnifidan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. 1-2 rasmlar.⁹

⁴ Признание и классификация активов в соответствии с МСФО <https://finotchet.ru/articles/590/>

⁵ B. Boronov. Improvement of investment accounting in Uzbekistan. //DOI: 10:5373/JARDCS/1216/S20201133. Volume 12 | Issue 6. 2020 June. Pages: 1069- 1079. <https://www.jardcs.org/abstract.php?id=4967>

⁶ Очиллов И.К., Рахматова Ш.Ш. Нодалат нотижорат ташкилотлари ҳисоб сиёсати. //Халқаро молия ва ҳисобот электрон журнали. 2020 йил апрель.

⁷ Robert C., Recket M. Information content of IFRS versus GAAP financial statements //Journal of financial reporting and accounting. ISSN 1985-2517. 12 March 2018.

⁸ S.N. Tashnazarov. Moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. Monografiya. - Publisher SIA OmniScriptum Publishing. GlobeEdit Publishing house. 2018. 280 p. ISBN-13:978-613-8-24050-1, 87-107-betlar

⁹ muallif tadqiqoti asosida tuzilgan

UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR	
<p>Amaldagi buxgalteriya hisobidagi</p> <ul style="list-style-type: none"> -Asosiy vositalar (Yer, bino, mashina va asbob-uskunalar); -Moliyalanadigan lizing shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vosita <ul style="list-style-type: none"> -Nomoddiy aktivlar; -Uzoq muddatli investitsiyalar; <ul style="list-style-type: none"> -O'rnatish jixozlari -kapital qo'yilmalar; -Uzoq muddatli debitor qarzlari. 	<p>Tavsiya etilayotgan variant</p> <ul style="list-style-type: none"> -Asosiy vositalar (Yer, bino, mashina va asbob-uskunalar); -Nomoddiy aktivlar; -Biologik aktivlar (uzoq muddatli); -Uzoq muddatli investitsiyalar (Hissali qatnashish metodi asosida); -Uzoq muddatli investitsiyalar (Hissali qatnashish metodi asosida); -Investitsiyaviy mulk;

1-rasm. Korxonada uzoq muddatli aktivlarning xalqaro standartlarga muvofiq tasnifi

QISQA MUDDATLI AKTIVLAR	
<p>Amaldagi buxgalteriya hisobi bo'yicha</p> <ul style="list-style-type: none"> -Materiallar; -Yetkazib berish va boquvdagi xayvonlar; -Asosiy ishlab chiqarish xarajatlari; -O'zi ishlab chiqargan yarim tayyor maxsulotlar -Yordamchi chiqarish xarajatlari; -Umumishlab chiqarish xarajatlari; -Ishlab chiqarishdagi yaroqsizlik; -Xizmat ko'rsatuvchi xo'jaliklar; -Tayyor maxsulotlar; -Tovarlar; -Kelgusi davr xarajatlari va muddati kechiktirilgan xarajatlar; -Qisqa muddatli debitor qarzlari; -Pul mablag'lari; -Pul ekvivalentlari -Qisqa muddatli investitsiya. 	<p>Tavsiya etilayotgan variant (moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga asosan)</p> <ul style="list-style-type: none"> -Tovar-moddiy zaxiralar; -Qisqa muddatli investitsiyalar; -Biologik aktivlar (qisqa muddatli); -Savdo va boshqa debitorlik qarzlari; -Pul mablag'lari va pul ekvivalentlari; -Boshqa moliyaviy aktivlar; -Sotish uchun mo'ljallangan uzoq muddatli aktivlar.

2-rasm. Korxonada qisqa muddatli aktivlarning xalqaro standartlarga muvofiq tasnifi¹⁰

Ushbu tasnif asosida amaldagi buxgalteriya balansining shaklida ma'lum bir o'zgartirishlarni kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu o'zgartirishlarning bir qancha zaruriyati mavjud.

Birinchidan, qishloq xo'jalik korxonalarida asosiy tashqi axborot foydalanuvchilarga ushbu tashkilotning a'zolari, xomiylik va boshqa moliyaviy yordamlarni amalga oshirgan shaxslar, banklar, auditorlik tashkilotlari, davlat soliq organlari va boshqa axborot foydalanuvchilarni kiritish mumkin. Ushbu axborot foydalanuvchilar uchun qarorlar qabul qilishlari uchun qishloq xo'jalik korxonalarining

¹⁰ Muallif tomonidan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tuzilgan

mol-mulk to'g'risida nafaqat umumiy ma'lumotlar, balki ularning tarkibiy qismlari bo'yicha ham ma'lumotlar kerak bo'ladi. Qishloq xo'jalik korxonalarilarning asosiy vositalariga tarkibiga kiruvchi bino va inshootlar, asbob-uskunalar, transport vositalari, kompyuter texnikalari holati to'g'risidagi axborotlar ham foydali hisoblanadi. Bu axborotlar ularning moliyaviy holatini kengroq tavsiflaydi.

Ikkinchidan, 1-son BHXS "Moliyaviy hisobotni taqdim etish" standartining 78-bandida asosiy vositalar 16-son BHXS "Asosiy vositalar" standartiga muvofiq turlari (klasslari) bo'yicha detallashtirilishi lozimligi ko'rsatilgan. Bu xalqaro standartning talabi. Bugun mamlakatimizda xalqaro standartlarga o'tish joriy qilinayotgan ekan, demak biz barcha sohada, xususan, qishloq xo'jaligida ham buxgalteriya hisobi tarkibini ham takomillashtirishimiz lozim.

Uchinchidan, asosiy vositalarning 16-son BHXS "Asosiy vositalar" standartida keltirilgan turlari (klasslari) bo'yicha axborotlar albatta to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda (buxgalteriya balansida) yoki hisobotlarga beriladigan ochiqdashlarda aks ettirilish shart ekanligi qayd qilingan.

To'rtinchidan, amaldagi buxgalteriya balansida ayrim moddalar kiritilmagan. Masalan, investitsiyaviy mulklar, uzoq muddatli soliq aktivlari va boshqalar. Sotishga mo'ljallangan deb taniflangan uzoq muddatli aktivlar uzoq muddatli aktivlar tarkibida aks ettirilmasligi lozim, deb o'ylaymiz. Xususan sotish uchun mo'ljallangan katta yoshdagi hayvonlar ham uzoq muddatli aktivlar tarkibida aks ettirilmasligi lozim.

Ushbu jihatlarni hisobga olgan holda xalqaro standartlar talablariga javob beradigan buxgalteriya balansida uzoq muddatli aktivlarni aks ettirish tartibini quyidagi jadvalda keltiramiz.

Amaldagi 21-son BHMSda bugungi kunda qishloq xo'jalik sohasida tez rivojlanayotgan intensiv bog'lar, chunonchi, olmozorlar, yong'oqzorlar, uzumzorlar va boshqa turdagi mevazorlar hamda ularga kiritilayotgan investitsiyalar hisobi uchun maxsus schyotlar mavjud emas. Xalqaro miqyosda biologik aktivlarning bir turi sifatida tan olingan ushbu ko'p yillik o'simliklarni respublikamizda ko'paytirishning davlat tomonidan ustuvor vazifa sifatida belgilanganligi, dehqonchilikning ushbu turlarini jadal rivojlantirishning muhim ahamiyatga molikligi, tabiiy ravishda, mazkur sohalarni modernizatsiyalash jarayonlari hamda ularga kiritilayotgan investitsiyalar hisobi uchun maxsus schyotlar ochish hamda yuritishni taqozo etadi.

(1-jadval).

Xalqaro standartlar asosida korxonalarda ayrim aktivlar hisobini yuritish uchun tavsiya etilayotgan schyotlar tizimlari ¹¹

Aktivning turi	Kod-lari	Amaldagi buxgalteriya schyotlar rejasining shaklida Aktivlarni tarkibi	Aktivning turi	Kod-lari	Tadqiqotlar asosida taklifqilingan shaklida Aktivlarni tarkibi
Asosiy vositalar	0110	Yer	Asosiy vositalar	0110	Yer
	0111	Yerni obodonlashtirish		0111	Yerni obodonlashtirish
	0112	Moliyalanadigan lizing shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalarni o'zlashtirish		0112	Moliyalanadigan lizing shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalarni o'zlashtirish

¹¹ Muallifning tadqiqoti asosida tuzilgan

	0120	Binolar, inshootlar va uzatkich moslamalar		0120	Binolar, inshootlar va uzatkich moslamalar
	0130	Mashina va uskunalar		0130	Mashina va uskunalar
	0140	Mebel va ofis jihozlari		0140	Mebel va ofis jihozlari
	0150	Kompyuter jihozlari va hisoblash texnikasi		0150	Kompyuter jihozlari va hisoblash texnikasi
	0160	Transport vositalari		0160	Transport vositalari
	0170	Ish hayvonlari		0190	Boshqa asosiy vositalar
	0171	Mahsuldor hayvonlar		0199	Konservasiya qilingan asosiy vositalar
	0180	Ko'p yillik ekinlar		-	-
	0190	Boshqa asosiy vositalar		-	-
	0199	Konservasiya qilingan asosiy vositalar		-	-
			Biologik aktivlar	0170	Ish hayvonlari
				0171	Mahsuldor hayvonlar
				0180	Ko'p yillik ekinlar
KAPITAL QO' YILMALAR	0810	Tugallanmagan qurilish	Kapital investitsiyalarni hisobga oluvchi schyotlar	0800	Kapital investitsiyalar
	0820	Asosiy vositalarni sotib olish		0810	Kapital qurilish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish va ularga kiritilgan kapital investitsiyalar
	0830	Nomoddiy aktivlarni sotib olish		0811	Yangi obyektlar qurish va unga kiritilgan kapital investitsiyalar
	0840	Asosiy podani shakllantirish		0812	Mavjud obyektlarni kengaytirish va unga kiritilgan kapital investitsiyalar
	0850	Yerni obodonlashtirishga kapital qo'yilmalar		0813	Mavjud obyektlarni rekonstruksiya qilish va unga kiritilgan capital investitsiyalar
	0860	Uzok muddatli ijara shartnomasi bo'yicha olingan asosiy vositalarga kapital qo'yilmalar		0820	Asosiy vositalarni xarid qilish va unga kiritilgan kapital investitsiyalar
	0890	Boshqa kapital qo'yilmalar		0821	Yangi texnika va texnologik liniyalarni xarid qilish hamda unga kiritilgan kapital investitsiyalar
				0823	Ko'chmas mulkni xarid qilish va unga kiritilgan kapital investitsiyalar
				0824	Boshqa asosiy vositalarni xarid qilish va unga kiritilgan kapital investitsiyalar
					0830

					kiritilgan kapital investisiyalarni hisobga oluvchi schyotlar
				0831	Ilmiy tadqiqot ishlari (ishlanmalari), tajriba konstruktorlik ishlanmalari va ularga kiritilgan kapital investisiyalar
				0832	Faoliyatni lisenziyalash va unga kiritilgan kapital investisiyalar
				0840	Biologik aktivlarni zamonaviylashtirish va unga kiritilgan kapital investisiyalar
				0841	Ishchi xayvonlarni parvarishlashga kapital investisiyalar
				0842	Mahsuldor hayvonlarni parvarishlashga kapital investisiyalar
				0843	Ishchi xayvonlarni sotib olishga kapital investisiyalar
				0844	Mahsuldor xayvonlarni sotib olishga kapital investisiyalar
				0850	Yerni obodonlashtirish va unga kiritilgan kapital investisiyalar
				0860	Moliyaviy ijara shartnomasi bo'yicha asosiy vositalarni xarid qilish va ularga kiritilgan kapital investisiyalar
				0890	Boshqa kapital investisiyalar

Xulosa va takliflar

Amaldagi buxgalteriya balansining joriy aktivlar qismini ham ilg'or xorijiy tajribalar hamda xalqaro standartlar asosida takomillashtirish taqozo etmoqda

1- son BHXS "Moliyaviy hisobotni taqdim etish"da 54-bandida "Savdo va boshqa debitorlik qazlari"ni aks ettirish talab etilgan. Ushbu standartning 78-bandida esa debitorlik qarzlarni moliyaviy hisobotda aks ettirish bilan bog'liq yana bir qoida aks ettirilgan. Unga muvofiq, "debitorlik qarzlari xaridor va buyurtmachilarning qarzlari, bog'liq tomonlarning qarzlari, oldindanto'lovlarning summasi va boshqa summalarga ajratilgan holda detallashtirilishi" lozimligi qayd etilgan. Xalqaro standartlarga muvofiq savdo va boshqa debitorlik qarzlari moliyaviy aktivlar tarkibiga kiritilgan. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, buxgalteriya balansida debitorlik qarzlarni quyidagi tasnifda aks ettirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda jahon bozorida tabiiy-toza oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab kundan-kunga ko'payib, bu dunyo mamlakatlari oldiga mavjud tabiiy resurslardan samarali foydalanish va ilmiy asoslangan innovasion texnologiyalarni qo'llagan holda tobora o'sib borayotgan ehtiyojni qondirish

masalasi qo'ymoqda. Shu sababli ham jahoniqtisodiyotida cheklangan resurslar taqchilligi muammosi biologik aktivlardan samarali foydalanishni taqozo etadi. Xalqaro hisob va hisobot amaliyotida "biologik aktivlar" moliyaviy hisob va hisobotning muhim obekti sifatida tan olinadi.

Biroq, hozirgi paytda hisob va hisobot tizimida qo'llanilayotgan hisobotlarda qishloq xo'jalik korxonalarining biologik aktivlari to'g'risidagi ma'lumotlari axborot foydalanuvchilarning talablariga to'liq javob beradi deb bo'lmaydi.

Bu esa, o'z navbatida, moliyaviy hisobotlarning ishonchli va ahamiyatli axborot berish borasidagi foydalilik (naflik) darajasini ma'lum darajada pasayishiga sabab bo'ladi. Xo'jalikni operasion faoliyati va boshqaruv tizimi samaradorligini xolis auditorlar tomonidan baholashda ham ko'plab qiyinchiliklarni tug'diradi.

Biologik aktivlar hisobini xalqaro standartlar talablariga moslashtirish, biologik aktivlar hisobiga doir rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan samarali foydalanilishiga erishish bu barcha mamlakatlar uchun hozirgi kunning eng muhim va dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Bizningcha aktivlar hisobini xalqaro standartlar talabiga ko'ra yuritish uchun aktivlar hisobini amalga oshiruvchi ishchi schyotlar rejasini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Quyida mazkur schyotlarni namunaviy variantini tavsiya etildi:

Qishloq xo'jalik korxonalarida aktivlarining xalqaro standartlarga muvofiq tasnifi²

Dunyo mamlakatlari iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashda hisob va hisobotlarni xalqaro miqyosda muvofiqlashtirish muhim ahamiyatga ega. Hozirda barcha mamlakatlarda qulay investision muhitni shakllantirish, iqtisodiyotning jahonstandartlariga mos keladigan milliy standartlarini yaratish maqsadida buxgalteriya hisobining milliy standartlarini xalqaro standartlar talablariga moslashtirish, moliyaviy hisob va hisobotni xalqaro unifikatsiyasi, hisob va hisobotning muhim tarkibiy qismi hisoblangan biologik aktivlar hisobining hozirgi holati, tasnifi, ularni tan olish, baholash va hisobotlarda aks ettirishni takomillashtirish borasidagi ilmiy ilmiy izlanishlar alohida o'ringa ega. Olib borilgan ilmiy izlanishlar natijasida biologik aktivlar hisobining konseptual asoslari, ularni tan olish va baholash hamda moliyaviy hisobotlarda aks ettirish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha ma'lum yutuqlarga erishib kelingan. Biroq, dunyo miqyosida biologik aktivlar hisobiga doir ilg'or tajribalar hamda bu boradagi xalqaro standartlar talablari jahon iqtisodiyotida o'z o'rnini topishga harakat qilayotgan mamlakatlarda to'liq joriy qilinishiga erishilgan emas. Respublikamiz iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi muhim o'rinni egallab, oxirgi yillarda bu sohaga ham xorijiy investisiyalarni keng jalb qilinishiga qaramasdan, ushbu biologik aktivlar hisobi va auditining xalqaro standartlar talablariga mos keladigan nazariy, tashkiliy va metodologik asoslari to'lig'icha yaratilgan deb bo'lmaydi. Jumladan, respublikamizda biologik aktivlar hisobiga doir milliy standartlar yaratilgan emas. Biologik aktivlarning hisobi 5-sonli Buxgalteriya hisobining milliy standarti va 4-sonli Buxgalteriya hisobining milliy standartlari bilan tartibga solinadi.

Moliyaviy hisobot xalqaro standartlarining joriy qilinishi moliyaviy hisobotlardagi axborotlarning ishonchliligi va obektivligini oshirish bilan bir qatorda xorijiy investisiyalarni mamlakatimiz iqtisodiyotiga kiritishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish sharoitida xo'jalik yurituvchi subektlarda hisob obektlari to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z vaqtida, to'g'ri va to'liq shakllantirish hamda boshqa korxonalar bilan bo'ladigan hisob-kitoblarni o'z vaqtida amalga oshirish muhim hisoblanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, korxonalarda kapital investisiyalar hisobini zamon talablari asosida takomillashtirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi.

*Birinchi*dan, avvalambor, 21-son Buxgalteriya hisobining milliy standartida nazarda tutilgan 0800-«Kapital qo'yilmalarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimi nomi va maqomini o'zgartirishni maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bizningcha, ushbu schyotni 0800-«Korxonani zamonaviylashtirish jarayonlari va ularga kiritilgan kapital investisiyalarni hisobga oluvchi schyotlar» deb nomlash to'g'ri. Mazkur schyotning aynan shunday nomlanishi uning maqsad va maqomini to'g'ri ifoda etadi, deb o'ylaymiz. Chunki aynan shu nomdagi schyotning mavjudligi va uning yuritilishi korxonada yuz berayotgan yangilanishlarni, bir tomondan, muhim jarayon sifatida aks ettirishga, ikkinchi tomondan esa ularga kiritilgan kapital investisiyalar hisobini yuritishga imkon beradi.

*Ikkinchi*dan, fikrimizcha, zamonaviylashtirish jarayonlari va ularga kiritilgan kapital investisiyalarni hisobga oluvchi schyotlar tizimi tarkibiga kiruvchi schyotlar davlatimiz siyosatida belgilangan innovasion jarayonlarning barchayo'nalishlari, chunonchi, yangi obektlar qurish, mavjud obektlarni kengaytirish, rekonstruksiya qilish va obodonlashtirish, zamonaviy asbob-uskunalar, texnika va texnologik liniyalar, biologik aktivlar va boshqa turdagi yangi asosiy vositalarni xarid qilish, shuningdek, mos ravishda ularga kiritilgan kapital investisiyalarni bevosita aks ettirishga mo'ljallangan bo'lishi lozim. Aynan ushbu talabdan kelib chiqib, bizningcha, amaldagi 0800-«Kapital qo'yilmalarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimini tarkibi, maqomi va nomlanishi bo'yicha restrukturizatsiya qilish (o'zgartirish) maqsadga muvofiqdir. Korxonani zamonaviylashtirish jarayonlari va ularga kiritiladigan kapital investisiyalar hisobi uchun biz tomonimizdan tavsiya etilayotgan barcha schyotlar maqomiga ko'ra aktiv, doimiy, balans schyotlar hisoblanadi, shuningdek, ularning har biriga aniq maqsad va vazifalar yuklatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevralda PQ-4611 "Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora- tadbirlar to'g'risida" Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>
2. Priznaniye aktivov soglasno MSFO. <https://www.klerk.ru/buh/articles/97184/>
3. Priznaniye i klassifikatsiya aktivov v sootvetstvii s MSFO <https://finotchet.ru/articles/590/>
4. B. Boronov. Improvement of investment accounting in Uzbekistan. //DOI: 10:5373/JARDCS/1216/S20201133. Volume 12 | Issue 6. 2020 june. Pages: 1069- 1079. <https://www.jardcs.org/abstract.php?id=4967>
5. Ochilov I.K., Raxmatova SH.SH. Nodalat notijorat tashkilotlari hisob siyosati.//Xalqaro moliya va hisobot elektron jurnali. 2020 yil aprel.
6. Robert C., Recket M. Information content of IFRS versus GAAP financial statements //Journal of financial reporting and accounting. ISSN 1985-2517. 12 March 2018.
7. S.N. Tashnazarov. Moliyaviy hisobotning nazariy va metodologik asoslarini takomillashtirish. Monografiya. - Publisher SIA OmniScriptum Publishing. GlobeEdit Publishing house. 2018. 280 p. ISBN-13:978-613-8-24050-1, 87-107-betlar
8. Узоков, Н., Хушмурадов, О. Х., & Бабаева, Л. (2014). РОЛЬ ИНВЕСТИЦИИ В МОДЕРНИЗАЦИИ И РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ. In ФЕНОМЕН РЫНОЧНОГО ХОЗЯЙСТВА: ОТ ИСТОКОВ ДО НАШИХ ДНЕЙ (pp. 376-378).
9. Oman, X., & Alisherovich, T. S. (2022). THE ROLE AND IMPORTANCE OF CLUSTERS IN THE AGRICULTURAL SECTOR. *Gospodarka i Innowacje.*, 29, 202-206.

10. Хуррамов, А. Ф. Туробов Шерзод Алишеревич, & Мингбоев Шухрат Мингбой Ўғли (2018). Уй хўжалигида инновацион фаолиятни ривожлантиришнинг иқтисодий механизми. Экономика и финансы (Узбекистан), (8), 16-20.
11. Хуррамов, А. Ф., Маматов, А. А., Мингбоев, Ш. М. Ў., & Туробов, Ш. А. (2018). Иқтисодий ресурсларнинг доиравий айланиш моделида уй хўжалигининг тутган ўрни. Экономика и финансы (Узбекистан), (9), 2-6.
12. Toxirovna, S. G. (2021). Farmers-Food Sustainability Services. Academic Journal of Digital Economics and Stability, 899-904.
13. Alikulov, A. T., & O'rinov, K. (2022). O'ZBEKISTONDA KAPITAL BOZORI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(6), 690-695.
14. Alikulov, Azamat Tugunovich, & O'rinov, Komiljon (2022). O'ZBEKISTONDA KAPITAL BOZORI RIVOJLANISHINING ISTIQBOLLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 690-695.
15. Iskandarovich, R. R. (2022). QISHLOQ XO'JALIGIDA AGROKLASTERLARINI BARPO ETISHNING XORIJ TAJRIBALARI. Gospodarka i Innowacje., 24, 390-394.
16. Рашидов, Р. И., & Муртазаев, Н. Р. (2020). DIRECTIONS OF INNOVATIVE AGRICULTURAL DEVELOPMENT. ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ, 2(7).
17. Усанов, А., & Раҳмонкул, Д. (2019). Ўзбекистон иқтисодий ривожланишида камерал назоратнинг тутган ўрни. Экономика и финансы (Узбекистан), (11), 55-60.
18. Джалилов, Р. (2023). ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ БЎЙИЧА ИМТИЁЗЛАР ҲИСОБИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Economics and education, 24(2), 272-278.
19. Yakubova, S., & Qosimov, J. (2022). MEVA-SABZAVOTCHILIK SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA KOOPERATSIYA TIZIMINI TASHKIL ETISHNING IQTISODIY ASOSI. " Экономика и туризм" международный научно-инновационной журнал, 5(7).
20. Yakubova, S. S., Egamberdiyeva, S. R., & Boyqobilov, F. S. (2022). TA'LIM MUASSASASI VA ISHLAB CHIQRISH HAMKORLIGI SALOHİYATLI KADR TAYYORLASHNING ASOSIY OMILIDIR. Gospodarka i Innowacje., 24, 211-216.
21. Alisherovich, T. S., & Ugli, N. B. B. (2023). Internal Control in Banks. EUROPEAN JOURNAL OF BUSINESS STARTUPS AND OPEN SOCIETY, 3(3), 34-39.
22. Alisherovich, T. S. (2023). IMPROVING ACCOUNTING AND ITS MAINTENANCE IN BANKS. Gospodarka i Innowacje., 31, 15-20.
23. Бердиев, А. Х., & Расулов, Х. К. (2020). Эффективность производства органических продуктов в сельском хозяйстве. Economics, (2 (45)), 19-22.
24. Hakimovich, B. A., & Khudayberdiyevna, D. M. (2020). Advantages of introducing agrocluster in agriculture. International Journal on Orange Technologies, 2(11), 37-40.
25. Farmanov, J. Z., Rimboyeva, N. X. qizi, & Rimbayeva, G. X. qizi. (2023). QISHLOQ XO'JALIGINI RAQAMLASHTIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 1(1), 231-236. Retrieved from
26. Farmanov J. UKRAINIAN EXPERIENCE IN DEVELOPING THE BEEKEEPING NETWORK IN OUR COUNTRY //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 09. – С. 66-69.

27. Khakimovich, B. K. (2022). Using of Economic Analysis Methods in the Audit of Private Capital. Open Access Repository, 8(04), 62-66.
28. Nakimovich, B. K. (2023). IMPROVEMENT OF PRIVATE CAPITAL AUDIT IN ECONOMIC SUBJECTS ACCORDING TO INTERNATIONAL AUDIT STANDARDS. *Gospodarka i Innowacje.*, 35, 34-40.
29. Бутунов, Ш. Б. (2020). Совершенствование учета финансовых результатов на предприятиях. *Логистика и экономика*". Научный электронный журнал, (4).
30. Бутунов, Ш. Б. (2021). THE IMPACT OF MACROECONOMIC AND BANKING FACTORS ON THE LEVEL OF NON-PERFORMING LOANS: RESULTS FOR THE CIS COUNTRIES. *Economics*, (3 (50)), 33-42.
31. Музаффарова, К. З., & Эгамбердиева, С. Р. (2022). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИ ИҚТИСОДИЁТИДА ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРНИНГ РОЛИ. *Журнал Инновации в Экономике*, 5(1).
32. Zoynirovna, M. K., & O'gli, A. N. R. (2022). STRONG DIRECTIONS FOR IMPROVING ECONOMIC CAPITAL IN THE TERRITORY OF KASHKADARYA REGION. *Gospodarka i Innowacje.*, 29, 243-247.
33. Rayimovna, E. S., & Normamatovich, X. O. (2021). Kapital Qo „Yilmalar Hisobini Takomillashtirish. *Academic Journal of Digital Economics and Stability*, 290-296.
34. Kholmurodov, O. (2022). CONSOLIDATED FINANCIAL STATEMENTS AND THEIR THEORETICAL FOUNDATIONS. *Educational Research in Universal Sciences*, 1(7), 432-436.
35. Ravshanov, A. (2022). Objective Accounting Issues in the Enterprise. *Journal of Marketing and Emerging Economics*, 2(5), 83-87.
36. Равшанов, А. Б. (2022). БИОЛОГИК АКТИВ ТУШУНЧАСИ ВА УЛАРНИ ТЎҒРИ ТАСНИФЛАШ МАСАЛАРИ. ТА'ЛИМ ВА RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(7), 31-36.
37. EGAMBERDIYEVNA, A. N., MURTAZAYEVNA, N. Y., & SABIROVICH, E. A. MODERN PRACTICE OF REGULATING PROCESSES OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS AND APPROACHES TO ITS IMPROVEMENT.
38. Azimova, N. E. (2022). INCREASING INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF REGIONS. *Gospodarka i Innowacje.*, 29, 178-182.
39. Эргашева, Н. (2022). ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИДА ҲИСОБ СИЁСАТИНИНГ ТАШКИЛИЙ-УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *Innovatsion texnologiyalar*, 1(04), 108-111.
40. Равшанов А. Д. Абдисалом Дусиёрович, Хасанов Шамсиддин Хафизович, & Алимханова Нигора Алимхановна (2018). Қишлоқ хўжалигини инвестицион-инновацион ривожлантириш имкониятлари ва истиқболлари. *Экономика и финансы (Узбекистан)*, (11), 9-14.
41. Murodova, N. U., Temirova, F. S., Alimkhanova, N. A., Dostova, M. K., & Azimova, K. E. IMPROVING THE CALCULATION OF INVENTORIES OF GOODS IN ACCOUNTING.
42. Жумаева, Г. Ж. (2023). НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ. *SCHOLAR*, 1(8), 37-42.

43. Jumayeva, G. J. R., & qizi Sultonova, M. O. (2022, December). FERMER XO 'JALIKLARINING MOLIYAVIY NATIJALARGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARNI HISOBLASH YO 'LLARI. In INTERNATIONAL CONFERENCES (Vol. 1, No. 18, pp. 127-130).
44. Bahodirovich, Aminov F. "The Role of Investments in the Innovative Development of the Economy." *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, vol. 4, no. 3, 2022, pp. 112-117.
45. АМИНОВ, Ф. Б. (2022). РОЛЬ ФИНАНСОВЫХ РЕСУРСОВ В ИННОВАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ. *Economics*, (1 (51)), 26-29.